

KIRIM HANLIĞI KADI SİCİLLERİ HAKKINDA NOTLAR*

*Ahmet Nezihî TURAN***

ÖZET

Kırım Hanlığı kadı sicillerinden bugüne intikal eden 120 kadar defter bugün St. Petersburg'dadır. Ayrıca bu defterlerden 61'inin mikrofimleri/fotoğrafları Kırım-Simferopol'deki İsmail Gaspralı Kütüphanesindedir. Defterlerin Kırım'dan Rusya'ya yolculuğu, yolculuk öncesi alelacele taranıp ilk tedkiklerin ortaya çıkışı ve 1990'ların başında yeniden keşfedilişi başlı başına ilginçtir. Diğer taraftan Hanlık şer'iyye sicilleri hem özellikle ait oldukları 1608-1751 tarihleri arası Kırım Hanlığı tarihi hem de Osmanlı Devleti-Kırım Hanlığı ilişkileri için birincil kaynaktır. Bunlar üzerine yapılacak incelemelerle nüfus, demografi, sosyal-iktisadî hayat, idarî-askerî teşkilât, saray ve hanedan ve daha pek çok konu aydınlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kırım, Kırım Hanlığı, Şer'iyye Sicilleri, Kadı, Kadıasker, Bahçesaray, Gözleve, Karasu.

Kırım, siyasî hâkimiyet anlamında, doğrudan Osmanlı idaresindeki bölge ve Osmanlı devletine tâbi Hanlık ülkesi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Osmanlı'nın idarî merkezi Kefe sancağı/beylerbeyliği, Kırım Hanlığı'nınki Bahçesaray'dır. Osmanlı-Kırım'ından, ne yazık ki, henüz hiçbir sicil izine rastlanmamıştır. Yaşadığı dönem (1440-1783), sahip olduğu önem, ağırlık ve hâkimiyet sahası dikkate alındığında, tâbi Kırım Hanlığı tarihinden de günümüze maalesef çok az kaynak intikal etmiştir. Mahdut kaynaklar arasında Hanlık sicilleri özel bir yere ve değere sahiptir.

Hanlık tarihi, tabir caizse, talihsiz bir tarihtir. Bunda bilhassa Hanlık merkezi Bahçesaray ile Han sarayının 1736'da tahrip, yağma ve yangına

* Bu notların ilk şekli Rusça yayımlandı: A.N.Turan, "Sudebniye Reestri Krımskogo Hanstva (Posle ikh Obnarujeniya)", *Kultura Narodov Priçernomorja*, No.30 (Aprel 2002), s.90-93. 14-15 Mayıs 2002 tarihlerinde Kiev'de düzenlenen *Diplomatik İlişkilerin Kuruluşunun 10. Yıldönümünde Türkiye-Ukrayna: Geçmiş, Günümüz ve Gelecek* sempozyumuna "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri (Bulduktan Sonra)" başlığıyla sunduğum tebliğde o metni esas almıştım. Bu yazı her ikisinin gözden geçirilmiş ve listeler eklenmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / Nezihituran@yahoo.com

maruz kalmasının rolü bilinmektedir¹. Geriye kalanlar içinde, aslında mevcut olması gereken binlerce defterin çok küçük bir nispeti olmakla birlikte, şer'iyye/kadı sicilleri koleksiyonunun ehemmiyeti açıktır. Burada, orijinaleri şimdi St.Peterburg kütüphanesinde muhafaza edilen 120 kadar (tam sayısı tespit edilememiştir) defterden 61'inin Kırım Simferopol'deki Gaspıralı Kütüphanesinde bulunan mikrofilmlerinden alınmış fotoğrafları üzerinde yapılan genel taramanın bazı sonuçları verilecektir. Böylece Türkiye-Ukrayna ilişkilerinin yeniden kurulmasıyla birlikte Halil İnalçık tarafından gündeme getirilen ve sonra "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu"² başlığı altında neşredilip ilim alemine duyurulan haberin izinden giderek konu bir kez daha ele alınmış ve değerlendirilmiş olacaktır.

Şer'iyye Sicilleri dediğimiz vesikaların mahkeme kayıtları ve tesciller olduğu, kadılar ya da onların emrindeki kâtipler tarafından tutuldukları malûmdur. Kırım'da sivil idare ile bütün hukukî işler kadıların³ sorumluluğundadır. Ülke 15-17. yüzyıllarda idarî olarak 40-50 kadar kaza bölgesine ayrılmış olup, her birine merkezden bir kadı tayin edilmektedir. Kadılar Han adına, Han beratı ile görev yapmakta, teklif, tayin, terfi ve azil gibi işlemleri, divan üyesi Kırım Hanlığı kadıaskeri tarafından yürütülmektedir. Merkez (Bahçesaray) kadısı da divan üyesidir ve bu itibarla diğer kadılara göre üstün bir mevkii vardır. Hatta bazen kadıasker aynı zamanda Bahçesaray kadısıdır, veya merkez kadılığına ancak kadıasker payesi taşıyan biri tayin edilebilmektedir⁴. Doğrudan Osmanlı hâkimiyetindeki kadılar⁵ ise Osmanlı idaresine bağlıdırlar ve işlemleri Rumeli kadıaskerliğince yapılmaktadır. İstanbul'dan Kefe'ye, her iki bölgeyi

¹ Bu olay ve diğer kaynak imhaları için bkz. V. Dubrovskiy, "Türk Kırımı dair tarihi kaynak ve araştırmalar", *Dergi*, Sovyet Birliği Öğrenme Enstitüsü, Münih, 2. Yıl, 1956, s. 53-76.

² *Bellekten*, LX/227, Nisan 1996, s. 165-190.

³ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Kadı*, Ankara 1994.

⁴ Genel bilgiler için bkz. Halil İnalçık, "Kırım", *İA* (MEB), İstanbul 1977, VI, 755. İnalçık burada, dönem zikretmeden, üçü Osmanlı idaresinde sahil kadılığı olmak üzere 48 kadılık olduğunu belirtmektedir. Kaynağı Tunmann olmalı. Alman âlim Tunmann 1784'te basılan eserinde, 1740'larda II. Mengli zamanında mevcut 48 kadılığın adlarını yazar. Eserin bu baskısından Rusçaya çevirisi için bkz. Tunmann, *Krimskoye Khanstvo*, çev. N.L.Ernst-S.L.Belyavskoy, Simferopol 1991, s.29. 18. yüzyılda, muhtemelen asrın ikinci yarısında, Kırım'da idarî teşkilat, kazalar, kaymakamlıklar ve bağlı birimler için bkz. Valeriy Buşakov, "Kadiliki i Kaymakamstva v Krims'komu Khanstvy (XVIII ct.)", *Skhidniy Svit. The World of The Orient*, 1-2, 98, Kiyiv 2000, s. 33-64 [Ukraynaca].

⁵ 16. yüzyılda Kefe sancak/eyaletine bağlı altı kazada altı kadı görev yapmaktadır; bkz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara 2000, s. 116-125.

ilgilendiren ihtilâflı meselelerle ilgili bir emir ya da ferman gönderildiğinde birer nüshası da ilgili Hanlık kadısına/kadılarına gitmekte, onlar emri defterlerine kaydetmekte, işlemlerini buna göre yapmakta idiler. Aşağıda söz edilecek Osmanlı padişahı I. Ahmed'in Kefe'ye gönderdiği fermanın Bahçesaray defterindeki kaydı buna bir misal teşkil etmektedir⁶.

Hanlık sicilleri ile Osmanlı sicilleri/defterleri arasında şekil, tanzim, dil, hukuk dili, formüller, kalıplar ve belge türleri (ilâm, hüccet, tereke vs.) bakımından⁷ hemen hiçbir fark yoktur. Kadılar, göreve başladıkları tarih itibariyle, deftere beratlarını hulâsa eden ilk kaydı düştükten⁸ sonra resmen vazifeye başlamakta, azledildiklerinde uhdelerinde bulunan defterleri yeni kadıya devir-teslim etmektedirler⁹.

Sicillerin bir kaynak malzeme olarak keşif, neşir ve incelenmesinin bir macerası, bir tarihi vardır. Osmanlı sicilleri üzerine çalışanlar bu hususa aşinadırlar. Hatta ortaya çıkan çalışmaların yoğunluğuna paralel olarak belirgin hâle gelen bazı problemler, kaynağa ve metoda ilişkin tenkidî yazılarda ayrıca incelenmektedir¹⁰. Burada da önce sözü geçen Kırım kadı sicillerinin macerasına, sonra incelenmesi gerekli temalara değinilecektir.

Çarlık devrinde teşkil olunan Tavriya (Kırım) İlmî Arşiv Komisyonu (TUAK)'nın ilk tespitlerinden biri de bu şer'iyeye sicilleriydi^{*}. Komisyon

⁶ Bu hususla ilgili muhtelif defterlerde çeşitli örnekler bulunmaktadır.

⁷ Ahmet Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, İstanbul 1988, I, 17 vd.

⁸ Meselâ: "... Abdullah ibn eş-Şeyh Ahmed el-kādî bi'l-asker el-hânî Kaplan Girây Hân ibn el-Hâc Selim Girây Hân... fi evâhır-ı şehr-i Şa'bân sene 1125", bkz. *Kadıaskerkiye Knigi / Kadıasker Defterleri* (bundan sonra *KD*), 45, vr. 58a. Aynı kadı ikinci deftere geçtiğinde de şu notu düşmüştür: "... Şevketli Kaplan Giray hazretlerinin kadiaskeri sa'adetli eş-Şeyh Abdullah Efendinin ikinci sakidir ki beyân olunur. Fî gurre-i Muharrem li-sene semân ve öşrin ve miete ve elf", bkz. *KD*, 48, vr. 142a. Sicillere "Kadıasker Defterleri" denme yanlışlığı, Bahçesaray kadılarının, bu örnekte de olduğu gibi, aynı zamanda kadıasker olmaları sebep olmuş galiba.

⁹ Meselâ: "Bil-fi'l mahmiyye-i Bağçesaray kādîsi faziletli Ahmed Efendi taraflarına gelen el-Hâc Laçin ve mütevellî Ahmed yedlerine yigirmi dokuz cild sükûk teslim olunduğu kayd şüd. El-Hâc Şehbâz el-kādî bi'l-medîne-i mezbûre-i sâbıkâ", bkz. *KD*, 36, vr. 47b.

¹⁰ Siciller, 'sicil çalışmaları', 'bir kaynak olarak sicilleri kullanan çalışmalar', kaynak ve kaynağı kullanmaya ilişkin problemler, toplu bibliyografya ile birlikte, son olarak şurada tartışılmıştır: Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'iyeye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/1 (2003), s. 305-344.

^{*} Daha ilk tasnif ve adlandırma sırasında verilen *Kadıaskerkiye Knigi* (Kadıasker Kitapları) ya da literatürde geçen *Kadıaskerskaya Tedrad* (Kadıasker Defterleri) tabirinin yanlışlığı ortadadır. Bununla birlikte metinde doğru adı, kaynağa atıf söz konusu olduğunda orijinal tasnif adlandırmasını kullanıyorum.

raporlarının ve bilahare ilk tedkiklerin yayımlandığı dergi (*İTUAK*) bunu daha 1. sayısında (1887) duyurmakta¹¹; öte yandan defterlerin bulunmasında önemli rolü olan meşhur alim Smirnov, aynı yıl basılan eserinde, bu kaynakta gemi inşasından sosyal hayata, miras taksimine ve varislere intikal eden ev eşyalarına kadar çeşitli bilgiler bulunduğundan bahsetmektedir¹².

Smirnov'dan sonra *İTUAK*'ın belge neşirleri başlamaktadır. Murat Bey Biyarşlan'ın ilk defterden seçtiği, Rusçaya çevirerek yayımladığı bu belgeler adı geçen derginin çeşitli sayılarında yer almaktadır. Biyarşlan önce yedi muhalifat (razdeleniya akta) ile üç hüccet (dagavor/saglaşeniye) yayınlar, sonra birkaç yarlık ve diğerlerini¹³; ama sayı yirmiyi geçmez. Bunların yayını ile defterlerin topluca St. Peterburg'a gönderilme kararı aynı zamana, 1890 yılına rastlamaktadır¹⁴.

1897'de Laşkov'un eserinin yayınlanmasıyla, bu kaynak esas alınarak ne tür derinlemesine incelemeler yapılabileceği görülmüş olur¹⁵. Müellif aslında Kırım Tatarlarında toprak tasarrufunun tarihî gelişimini gösteren belgeleri biraraya getirmeyi hedeflediğinden, eserinin ilk bölümünde önce Kırım arşivindeki Han yarlıkları ile padişah fermanlarını; ikinci ve üçüncü bölümlerde sicillerdeki tasarruf belgelerini (20 *hüccet*: dagavor/

¹¹ “Soobşeniye Çlena Komissii F. Laşkova o peresmotre Çernomorskova tarifa 1782 goda”, *İTUAK*, 1 (1887), s. 25-26. Buradaki bilgi: “1736'da yanan Han Arşivi'ndeki vesikalardan geriye kalan, yarlıklar ile 122 adet kazasker defteridir” şeklindedir. Dubrovskiy, 1833'te Tavrida valisinin emriyle ulemanın ve halkın elindeki eski el yazmalarının “Türkler için ve umumi emniyet bakımından muzır olduğu” gerekçeyle toplanıp yakılması sırasında gitmiş olanlar dışında, defter sayısını “124” veriyor (*aynı makale*, s. 53).

¹² V.D. Smirnov, *Krımskoye Hanstvo pod verhovenstvom Ottomanskoj Porti do načala XVIII v.*, St.Peterburg 1887, s. XXXIII.

¹³ Murat-Bey Biyarşlanov, “Vıpsi iz Kadiaskerskogo Sakka (Knigi) 1017-1022 g. Hicrı (1608/9-1613g.) hranaşegosa v arhivye Tavrişeskavo gubernskavo pravleniya”, *İTUAK*, 8 (1889), s. 41-51. Aynı yazarın aynı başlık altındaki diğer neşirleri için bkz. *İTUAK*, 9 (1890), s. 68-70; 10 (1890), s. 74-78. Bu yayımlar ve genel olarak siciller hakkında ayrıca: O.V.Vasilyeva, “Kırımko-Tatarskiye Rukopisniye Materialı v Otlele Rukopisey”, *Vostoçnyy Sbornik*, Vıpusk 5, S. Pt. 1993, s. 44-45.

¹⁴ Gosarkhiv Kırma, fond N. 27, opis N. 1, dilo N. 8340. 1890 tarihli 7 sayfalık bu belge 119 cilt sicilin Kırım'dan S. Peterburg'a intikaliyle ilgili. Yalnız arşiv kaydında “12.-18. asırlar arası *muvaqqat* Kırım Hanlarının *Kazasker* Defterleri'nin Tavriya Arşivi'nden İmparatorluk Kütüphanesi'ne intikali” [italikler benim A. N. T.] gibi, neresini düzeltiyim diye sorulacak garip ifadeler var. Bu belgeyi Kırım Devlet Arşivi'nde çalışan Roza Hanım sayesinde görebildim, teşekkür borçluyum.

¹⁵ F. Laşkov, *Sbornuk Dokumentov po istorii Kırımko-Tatarskogo zemlevladieniya*, Simferopol 1897.

aglaşeniye, 37 *ilâm*: sudeyskoye reşeniye ve 13 *muhallefat*: razdeleniya akta) vermektedir¹⁶. Muhallefat sayısının daha az olmasının sebebi terekesinde toprak olanları seçmiş olmasındandır.

Bu arada komisyona başka sicillerle ilgili bilgiler de gelmeye başlamıştır. Meselâ Mankup Kadılığına ait 1097-1111 tarihli bir defterin varlığı tespit edilmiştir¹⁷. Keza Han Sarayına bazı yeni defterler intikal etmiştir. Bunların kaydı Hüseyin Badaninski tarafından yapılmıştır¹⁸. Bugün elimizde bulunan en eski Han Sarayı Arşivi Kataloğunu hazırlayan (1928'de) Badaninski burada iki defter künyesi vermektedir: İlki 507 sıra numaralı, 1193-1194/1779-1780 tarihli es-Seyid Ahmed Efendi adına ve Şahin Giray Han dönemine*, diğeri 508 numaralı 1022-1047/1613-1638 tarihli, üç han; Canbek, Bahadır ve Mehmed Giray Hanlar devrine ait bulunmaktadır. Bu bilgiler 1890 sonrasıyla ilgili olduğundan hayli önem taşımaktadır. Çünkü bu seneden sonra yine St. Peterburg'a veya bir başka yere defter gittiğine dair malûmat yoktur. Kısaca bunlar bugün nerede oldukları bilinmeyenlerdir.

Laşkov'dan çeyrek asır sonra merhum Bekir Çobanzade defterler hakkında kısa ama sistematik ilk yazıyı yazar. “Okuv İşlerinde Ameliyat ve Nazariyat: Leningrad'da Kırım Hatıraları” başlığı altında bu defterlerin kıymetini anlatır¹⁹. Önce I. cildin kapağındaki arşiv notunu aynen nakleder: “Kırım Hanları zamanında toprak tasarrufu belgelerine ait olup Arapçaya çevrilmiş olan Eski Tatar Kadıasker Defterleri”. Çobanzade evvelâ bu nottaki yanlışları düzeltir. Bir kere bu defterlerin dili Arapça değil Osmanlı Türkçesidir. İkincisi bunlar yalnız toprak tasarrufunu değil her çeşit (özellikle hüccet, ilâm, sened, tereke/muhallefat) hukukî belgeyi ihtiva eden koleksiyonlardır. Ardından yarlıklardan kopyalar verir; sonra bu belgelerin o devirlerin siyasî, ictimai ve en mühimi iktisadî hayatı ile

¹⁶ *Aynı eser*, s. 44-97, 117-128. Giriş'te “Önemli gördükleri”ni aldığını, bilmediği bazı hukukî terimleri de () şeklinde gösterdiğini belirtmektedir.

¹⁷ 20 Haziran 1898 tarihli “Protokolı zasedaniy Tavriçeskoj Uçenoy Arhivnoj Kommissii” *İTUAK*, 29 (1899), s. 79-100. Defterin Bahçesaray'da yaşayan Şeyh Selami isimli şahsın elinde olduğunu belirten Ablakim Efendi, ilgili defterden bazı bilgiler aktarıyor (s. 91).

¹⁸ *İnventarnaya Kniga, Gasudarstvennaya Dvartsa i Muzeya Turko-Tatarskoj Kulturi*, Bahçesaray 1928-29. Bu katalog 2599 yazma kaydı ihtiva ediyor. Şimdi çok azı kalmış; onlar da esas itibarıyla Zincirli Medrese'nin ders kitapları. Bu ara yeni bir tespit yapmaya çalışıyorlar.

* Bu kaydın yanına “Kırım Tatarcasında” diye yanlış bir not düşülmüş.

¹⁹ *Okuv İşleri Jurnalı*, No. 4-5, Ağustos 1925, s. 15-19.

edebî dili hakkında pek çok şey öğrettiğini belirtir. Misal olarak I. ciltten (1608-1613) alınmış üç belgenin tam metnini verir. Bunlar Gazi Giray Hanın, Salacık'taki sonradan “Zincirli Medrese” diye meşhur olan medresenin müderrisi ve Mengli Giray Han Camii'nin imamına gelir olmak üzere vakf ettiği Gözleve'deki dükkân, ev ve kahvehanenin tevliyeti, bir kölenin azadlık davası ve bir mülkiyet işlemiyle ilgilidir. Çobanzade bu üç belgenin okunmasıyla o devir mahkemelerinin muamelâtını, insanların birbirine ve idarenin onlara karşı aldığı vaziyeti ve nihayet o vaktin divan dilini yani resmî lisanını ve uslûbunu öğrenmiş olacağımızı söyler.

İncelediği belgeler arasında bilhassa cihaz, mal taksimi ve nikâh işlemleriyle alakalı olanların iktisadî, maddî yaşayışa ait pek çok malumat verdiğine işaret eder. Bir cihazdan nakil yapar: *Yeşil Bağdadi Zibun, mor telli hare kaftan, mor diba yorgan, munakkaş uzun çadır, seraser kırmızı yastık, kadife kırmızı yastık, gülâb şişesi, tülbind, kuşak, havlu, makrama, düzgün incili altın küpe, inci tespîh, gulam, seksen adet koyun, iki öküz, iki sığır*. “İşte o devirde orta halli bir Bahçesaray kızının cihazı. Bu şeylerin pazarını arayacak olsak şüphesiz İstanbul'a çıkarız. Demek ki Kırım o zamanlarda iktisaden İstanbul'un nüfuzu altında bulunuyordu” der.

V. A. Gordlevski Yalta Müzesi'ndeki el yazmalarını konu alan 1927 tarihli makalesinde bir şer'iyye sicilinin daha varlığını haber vermektedir. Defter Üsküt'te bulunmuştur. Üzerinde 1171 tarihi olmakla beraber içindeki siciller daha ziyade 1166-1167/1752-53 yıllarına aittir²⁰. Makale *Akademiya Nauk*'un neşrettiği (1968) Gordlevski'nin “*Seçme Yazılar*”ının VI. cildinde bir kez daha basılır ve böylelikle 60'ların sonunda konu bir daha gündeme gelir²¹.

Bu defterlerin Hanlık tarihi ve kültürü için taşıdığı öneme son olarak Halil İnalçık temas etmiştir²². İnalçık, evvelâ Gaspıralı Kütüphanesi görev-

²⁰ “Rukopisi Vostochnovo Muzeya g. Yaltı”, *Doklady Akademii Nauk*, No. 10, Leningrad 1927, s. 223.

²¹ Bu ikinci neşirdeki bilgiler için: s. 257-261, özellikle s. 260. Bir süre önce (Haziran 2002) bu sicili Yalta'da, şimdi “Tarih-Edebiyat Müzesi” adını taşıyan yerde, görme ve ondan fotokopi alma imkânı buldum. Biraz harap 46 varaklık bu defter Karasu kadı-lığına ait. Kırım'da olduğunu bildiğim ve sonunda görebildiğim tek orijinal defter bu olunca heyecanlanmışım. Aynı yerden aldığım sonraki yıllara ait bir küçük defter parçası daha var, ama ona henüz bakamadım. Bana bu imkânı büyük bir incelikle veren müzenin arşiv sorumlusu Tatyana Mihailovna'ya müteşekkirim.

²² Daha yukarıda söz edilen: Halil İnalçık, “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu”, *Belleten*, LX/227, Nisan 1996, s. 165-190. Benim ilgilenme sebebim de aslında bu yazı ile yazarın bilahare lutfettiği tavsiyeleridir.

lisi Naciye Tairova'dan aldığı bilgilere dayanarak, sicillerin (mikrofilmle-
rinin/negatif fotoğraf baskılarının) kütüphaneye bugünkü hâliyle nasıl
intikal ettiğinin macerasını dile getirmektedir. 1992'de Kırım Devlet Ar-
şivi Müdürü Stepanova Antonina, bu koleksiyonun kaloriferci tarafından
ocağa atılıp yakıldığına şahit olmuş; müdahale etmiş ve yanmaktan kur-
tulanların Kırım Müzesine verilmesini sağlamıştır. Müze bunların kopya
olduğunu, kendilerinin ancak orijinal belgeleri sakladığını söyleyince bu
kopyalar Gaspıralı Kütüphanesinin malı olmuştur. İşte burada böyle
bulunmaz bir koleksiyonla karşılaşan İnalçık, bugüne kadar yazılanların
üzerinde bir zaviyeden bakarak, makalesinde muhtelif ciltlerden ve farklı
türlerden 19 belgenin tam metinlerini vermek, özetler yapmak ve bunlar-
dan çıkan sonuçları değerlendirmek yoluna gitmiştir.

Konuya girerken Kırım'da kopyaları bulunan 61 cilt defter üzerinde
tarama yapıldığı belirtilmişti. Gaspıralı Kütüphanesinde bunların daha
önce bir katalogu yapılmıştı, ama eksikti ve yanlışlıklar vardı. 1608-1751
tarihleri arasında en küçüğü 37, en büyüğü 255 varak olan defterlerin,
evvelâ başlangıç ve bitiş tarihlerinin tespitine çalışılarak yeni bir katalog
yapılmasına teşebbüs edildi. Sonra kazalara göre, hangi kadılar tarafından
tutulduklarını gösteren bir liste oluşturuldu^{*}.

Ardından hangi konular üzerinde çalışılabileceğini anlamak için hızlı
okumalar yapıldı. Ne yazık ki bazen vaktin mahdut olmasından, vakit
müsait olduğunda ise buralardaki (eski SSCB) meşhur *praznik*lerden (bay-
ram) birinin çıkagelmesinden veya tek arşiv görevlisinin izine ayrılmış
olması yüzünden verimli çalışılamamıştır. Şimdi kısa notlar hâlinde su-
nulacak bilgiler işlerin düzene girer gibi olduğu zamanlarda ne görülebil-
diyse onlardan oluşmaktadır.

Siciller üzerine çalışanlar bilirler. Bu kaynak grubu araştırmacıya ge-
niş bir yelpaze sunmaktadır. Başta sosyal ve ekonomik tarih olmak üzere,
diplomatika, kültür tarihi, mimarlık veya sanat tarihi, şehir tarihi, köy ve
köylü tarihi, özellikle vakıflar konusuyla müesseseler tarihi üst başlıkları
vardır elimizde²³. Hanlık sicilleri çerçevesinde bu başlıkları politik tarihe

^{*} Her iki liste bu yazının sonundadır. Defterler esas itibarıyla Bahçesaray, Karasu ve
Gözleve kazaları sicilleridir; ama galiba ciltlenme sırasında bazı karışıklıklar da
meydana gelmiştir. 'Galiba' denmesinin sebebi orijinallerle/mikrofilmlerle karşı-
laştırma imkânı bulunamamasındandır.

²³ Konuların kaba dökümü için bkz. Cahit Baltacı, "Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve
Kültürel Önemi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul
1985, s. 127-130. Sicillerin, özellikle mahallî tarih araştırmaları için, mukayeseli kay-
nak değeri hakkında kısa ama aydınlatıcı bilgi şuradadır: Amy Singer, *Kadılar, Kul-*

yerleştirdiğimizde ise defterlerin öncelikle Kırım Hanlığı Tarihi, Osmanlı Tarihi, Rusya Tarihi ve artık mutlaka daha ciddi ele alınacak olan Ukrayna Tarihi çalışanlara seslendiğine dikkati çekmemiz gerekir.

Nitekim bunlarda hem Han yarlıkları hem de padişah fermanları yer almaktadır. Meselâ 1013/1604 tarihli I. Ahmed'in Kefe beylerbeyi Mehmed Paşaya ve Sudak kadısına gönderdiği ferman, Sudak'taki bir vakfin gelirlerinin Kefe beylerbeyinin haslarına ilhak edildiği yolunda Gazi Giray Hanın şikâyet mektubunu konu etmektedir. Ferman mevcut durumu men ve hakların eskisi gibi iadesini emretmektedir²⁴. Bu tür fermanlar vasal-suzeren ilişkisinin boyutları, bir başka deyişle ilişkinin tek boyutlu olmadığı yolunda fikir vermekte, ayrıca, Kefe'yi konu alan muhtelif belgeler bu eyalet, sancak veya şehrin bilgilerini tamamlamaktadır.²⁵ Hanlık sicilleri elbette esas itibariyle hanlık bölgesine aittir. Ama bu örnekte olduğu gibi doğrudan Osmanlı hâkimiyetinde olan ama ne yazık ki sicilleri bulunamayan sahil kesimi için de önemli ve tahrirlere dayalı çalışmalarını tamamlayıcı belgeler ihtiva etmektedir.

Eğer hanlık bölgesinde bir şehir, meselâ payitaht Bahçesaray, çalışılacaksa araştırmacıyı emsalsiz bir hazine beklemektedir. şehrin kuruluşu, gelişmesi ve 1774 Küçük Kaynarca yahut 1783 işgaline kadar fizikî, idarî, sosyal-ekonomik tarihine ilişkin anlamlandırılmayı bekleyen yığınla ham veri bulunmaktadır. 1750'deki durumu ele alalım: Muhtemelen 1736-37 Münnih işgalini müteakip kuzeyden tekrar gelebilecek tehlikelere karşı manialar oluşturmak, Or Kapı'yı yeniden tahkim etmek, hendekler kazmak maksadı ve bu işlerde çalışacak işçi, ırgat, arabacı, taşçı gibi kadroların tespiti için Bahçesaray'da genel bir sayım yapılmıřtır²⁶. Hanlıkta klâsik Osmanlı tahrir uygulaması olmadıđından²⁷, şehrin müslim ve gayrimüslim

lar, Kudüslü Köylüler, çev. Sema Bulutsuz, İstanbul 1996, s. 26-29. Kaynak olarak yetersiz kaldıkları yönler ve “önyargılı” tarafları içinse: Dror Ze'evi, *Kudüs. 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, bilhassa s. 200 vd. Sosyal tarih araştırmalarında nasıl kullanılacağına ilişkin olarak keza aynı yazarın: “The Use of Ottoman Shari'a Court Records As a Source for Middle Eastern Social History : A Reappraisal”, *Islamic Law and Society*, 5 (1), 1998, s. 35-56.

²⁴ *KD*, 1, vr. 76b/3.

²⁵ Bu arada da eyalet çapında ciddi bir inceleme sonucu hazırlanan Kefe konulu doktora tezini (Y. Öztürk, *aymı eser*) geliştirme imkânı hasıl oluyor.

²⁶ *KD*, 72, vr. 1a, 8a-18b, 23a-30b.

²⁷ Tahrirlerin Osmanlı timar sisteminin bir uzantısı olduğu açıktır. Kırım'da ise, esas itibariyle soyluluğa dayalı timar tevcihleri ile kısmen işlenmemiş arazinin asil olmayanlara tevcihine dayalı uygulama (bkz. H. İnalçık, “Kırım”, s. 754) kendine has bir kayıt usulü gerektiriyordu.

mahalleleri, nüfus dağılımı, bilhassa vergi mükellefi erkeklerin adları, taşıdıkları unvan ve lâkaplardan yola çıkarak meslekleri, sosyal statüleri (kadı, hatip, nazır, müderris, nakib, odabaşı, çelebi, ağa, mirza, atalık, odabaşı, bölükbaşı, sekban, çavuş, hazinedar, mehterbaşı, divan efendisi, baltacı, kahveci, çörekçi, tüfenkçi, attar, kasab, dülger vs.), bu arada dul kadınların isimleri, toplu halde ancak bu sayımla öğrenilebilmektedir. Ermeni, Rum ve Yahudi mahalleleri ile ayrıca kaydedilmiş olan ortodoks Mayram cemaati mensuplarının keza isimleri ve âdeta onlara münhasır meslekler (taşçı, mumcu, sarraf, kuyumcu, darbhaneci, tercüman gibi) ve daha birçok husus bu sayıma ait kayıtlardan tespit edilebilmektedir. Daha geriye doğru gidilirse Rus, Çerkes, Çingene mahalleleri, bunlarla ilgili bilgiler²⁸ ve değişime dair karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Mimarî tarihi, sanat tarihi çalışmaları için örnek verilecek olursa meselâ Mimar Sinan'ın Gözleve'de inşa ettiği camii, yapılışından yüz yıl kadar sonra geçirdiği esaslı tamirat, görevlileri ve vakfının işletilme biçimine dair malûmat kıymetli olmalıdır²⁹. Keza Bahçesaray'daki Ulu Beyim Camii'nin yapımı ile ilgili bilgiler³⁰ 18. asır inşa malzemesini, istimlâk işlemini, kullanılacak aksesuar malzemesinin niteliklerini belirtmesi bakımından daha da enteresandır.

Kültür tarihi için kitaplar incelenebilir. En mühim kitaplar saray kütüphanesinde, “kütüb-i hânî”dedir. Meselâ 1720'lerde kütüphane hafızı es-Seyyid Ataullah Çelebi tarafından lüzum üzerine mahkemeye getirilen kitapların bir listesi bulunmaktadır³¹. Şahsî kitaplar içinde yoğunluk, pek tabii kadı, müderris, müftü gibi ulemaya ait olanlardadır. 17. asır mollası Süleyman Efendinin muhallefatında 34 eserin adına rastlanmaktadır. Esas itibariyle dinî ilimler sahasına girenler, ayrıca lugatler³². Müderris Mehmed Efendinin ise 51 kitabı kaydedilmiştir³³. Onunkiler ilkinden 50 yıl kadar sonrasına aittir. Çok daha geriye gidersek, meselâ Halvetî Şeyhi Hüseyin Efendinin yaptırdığı medreseye vakfettiği kitaplar arasında tasavvufî eserler vardır³⁴. Ayrıca “Arapça, Farsça, Türkçe kitaplar” ibaresi

²⁸ *KD*, 3^b, vr. 9b/1, 12a/1; *KD*, 4, vr. 15b/1, 37b/1; *KD*, 29, vr. 3b/1.

²⁹ *KD*, 3^b, vr. 14a/2.

³⁰ *KD*, 48, vr. 117a-118a.

³¹ *KD*, 51, vr. 61b.

³² *KD*, 23^a, vr. 130a/1.

³³ *KD*, 66, vr. 30b/1.

³⁴ *KD*, 1, vr. 25a-b.

altında adları belirtilmeyenler de bulunmaktadır. Bütün bunlar mukayese edilip sonuçlar çıkarılabilir.

Sosyal hayat son derece renklidir. Bir Yahudinin bir Müslümanı, “bana, kahbe avretli, avreti el ile zina eylemiş herif, diye küfretti” şikâyetinden, bir kadının adamın birine taş atıp neredeyse gözünü çıkarmasına³⁵, bir adamın karısını dövdükten sonra ondan özür dilemesi ve bir daha yaparsa cezalandırılmasını istemesine³⁶, kocasından artık bıktığı anlaşılan bir kadının ‘beni boşasın; iddet, kisvet, sükna (iddet nafakası, elbise bedeli, oturacak yer) istemiyorum’ demesine³⁷, Rumların, Yahudilerin ve Acemlerin köylerde gezip “nâ-mahrem ile alışveriş” etmelerinin yasaklanmasına, meyhanelerin ve bozahanelerin kötülük merkezleri olarak görülüp yakılıp yıkılmasına³⁸, “kefere taifesi”nin nişan taşımaları gerektiğine dair şehirlerde dellâl dolaştırılmasına³⁹ varıncaya kadar defterlerin muhtelif sayfalarından türlü çeşit olay yorumlanmayı beklemektedir.

Kadınların bir görevi de iktisadî-ticarî hayatın kanunlara uygun olmasını sağlamaktı. Bu maksatla esnaf teftişi yaparlar, çarşı ve pazarlarda satılan her türlü mal ve eşyanın fiyatını tayin ederlerdi. İşte bu çerçevede tutulan kayıtlar sayesinde de geçmiş asırlarda Kırım'da hangi iş kolları olduğu, bu işleri kimlerin yürüttüğü, dükkân sayıları, tüketim maddeleri, zanaatlar ve zanaatkârlar gibi konuların incelenmesi mümkündür⁴⁰. 17. asır sonlarından 18. asır ortalarına kadar, mesela Bahçesaray'daki mumcu, ekmekçi, çörekçi, ipekçi, bakkal, hallac (pamuk atıp işleyen), maksımacı (bozacı), kasap, keçeci, bezzaz, kalpakçı, çömlekçi (testi, ibrik, maşrapa gibi şeyler yapan), haffaf (deri ıslahı, mest, pabuç, çizme, heybe, çuval, torba vs. işleri yapan), nalband, bıçakçı esnafının isimleri; temsilcileri, kefilleri ve dükkân sayılarıyla tek tek kaydedilmiştir. Mumculukla müslüman olmayanlar, kasaplıkla müslümanlar uğraşmaktadır veya sadece onların yapabildiği mesleklerdir bunlar⁴¹.

³⁵ *KD*, 4, vr. 51a/3, 3a/2.

³⁶ *KD*, 1, vr. 22a/5.

³⁷ *KD*, 4, vr. 30a/1.

³⁸ *KD*, 33, vr. 87b/1, 79a/1.

³⁹ *KD*, 36, vr. 6a/2.

⁴⁰ Yeni bir örnek çalışma için bkz. Amnon Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2003.

⁴¹ *KD*, 36, vr. 6a/3-b/1; *KD*, 40, vr. 2a/3, 3a/5-3b/1; *KD*, 18, vr. 94a; *KD*, 59, vr. 1a; *KD*, 62, vr. 4a/1-4; *KD*, 67, vr. 31a/1.

Çarşı pazarda satılan gıda ürünlerine gelince; bunlar zengin bir çeşitlilik göstermekte ve bir kısmı dışarıdan, bilhassa Osmanlı ülkesinden gelmektedir. Kırım balı ve saf balın yanında Anadolu balı (“Asel-i Rûmî”) da satılıyor, ve galiba Kırım balına göre kalitesi düşük ki, hep daha ucuzdur. Kasaplar koyun, sığır, inek eti, kuyruk yağı, iç yağı, işkembe, yürek, ciğer, kelle pazarlamaktadır. Pazardan peynir, tulum peyniri, tereyağı kadar türlü meyve ve sebzeler de alınabiliyor. Üzümler pek çeşitli: Kara, rezaki, çuval rezaki, çöplüce rezaki, kaba rezaki, kalem rezaki, sarıca, beğlerce, Edremit, kırmızı... İncirler de öyle: Lop, kalem, sarıca, taban, Devlet Gazi incirleri. Taze elma, bal elma, Rûmî elma, portakal, erik, Kâbe hurması ve diğer meyveler⁴².

Çeşitli konulara göre örnekleri artırmak mümkündür. Fakat bugün bundan ziyade önemli olan, bu koleksiyonun kopyalarının takım hâlinde Petersburg'tan Kırım'a, Türkiye'ye; bu konular üzerine çalışacaklar her neredeyse oraya ulaşmasını sağlamaktır.

⁴² Bkz. Muhtelif ciltlerdeki narh listeleri.

KIRIM HANLIĞI KADI SİCİLLERİ/I
(İsmail Gaspıralı Kütüphanesi – Kırım/Simferopol)

<i>Sıra No</i>	<i>Defter No</i>	<i>Tarih</i>	<i>Sayfa (a-b)</i>
1	1	Evail-i Rebiülevvel 1017-Şevval 1022 15-24 haziran 1608-Kasım/Aralık 1613	94
2	3a	Safer 1048 - Şaban 1058 Şubat-Mart 1648-Ağustos/Eylül 1648	90
3	3b	Safer 1058-Evahir-ı Zilhicce 1060 Şubat/Mart 1648 – 14-24 Aralık 1650	52
4	4	Evail-i Rebiülevvel 1061 – Evahir-ı Cemaziyelahir 1062 22 Şubat-3 Mart 1651-29 Mayıs-7 Haziran 1652	81
5	8	Evail-i Ramazan 1070-23 Rebiülahır 1074 11-20 Mayıs 1660-24 Kasım 1663	139
6	9	1 Zilhicce 1075-Evasıt-ı Muharrem 1076 15 Haziran 1665 - 23 Temmuz-2 Ağustos 1665	101
7	10	Rebiülevvel 1077-1080 Eylül 1666-1669/1670	141
8	11	Evail-i Şaban 1077-Evasıt-ı Cemaziyelula 1078 27 Ocak-5 Şubat 1667 - 28 Ekim-7 Kasım 1667	85
9	13	1076-Evasıt-ı Şevval 1079 ⁴³ 1665/1666 – 13-23 Mart 1669	75
10	14	Evahir-ı Şevval 1079-Evasıt-ı Rebiülevvel 1082 23 Mart-1 Nisan 1669 – 17-27 Temmuz 1671	146
11	15	Cemaziyelahir 1085-Cemaziyelahir 1086 Eylül 1674-Ağustos Eylül 1675	87
12	16	Evası-ı Recep 1082-Evasıt-ı Rebi 1083 12-22 Kasım 1671 - Nisan/Mayıs 1672	91
13	17	22 Şaban 1084-Evasıt-ı Erbain 1085 2 Aralık 1673-Aralık/Ocak 1674	78
14	18	Evail-i Şaban 1083-Muharrem 1084 22 Kasım-1 Aralık 1672-Mayıs/haziran 1673	96
15	19	Sefer 108-Rebiülevvel 1087 Mayıs/Haziran 1672-Mayıs/Haziran 1676	55
16	20	Selh-i Zilkade 1084-Gurre-i Rebiülahır 1086 8 Mart 1674-25 Haziran 1675	99
17	21	Şaban 1086-Evail-i Zilhicce 1087 Ekim/Kasım 1675 – 4-13 Şubat 1677	99
18	22	Zilhicce 1087-Selh-i Cemaziyelula 1089 Şubat/Mart 1677 -20 Temmuz 1678	100
19	23a	1090-Evahir-ı Rebiülevvel 1095 1679/1680 – 7-17 Mart 1684	130
20	23b	Şevval 1087-Cemaziyelula 1092	255

⁴³ Ekseriya 1078 tarihli belgeler, fakat 1052 tarihli olan da var.

		Ekim/Kasım 1676-28 Mayıs 1681	
21	24	Evasıt-ı Şaban 1088-Rebiülevvel 1090 9-18 Ekim 1677-Nisan/Mayıs 1679	133
22	25	Gurre-i Ramazan 1094-Gurre-i Sefer 1095 24 Ağustos 1683-19 Ocak 1684	122
23	26	Evahır-ı Rebiülevvel 1095-Evahır-ı Şban 1096 7-17 Mart 1684 – 22-31 Temmuz 1685	97
24	27	Selh-i Şaban 1096-Aherü'r –rebiin 1099 31 Temmuz 1685-Haziran 1688	138
25	28	Gurre-i Cemaziyelula 1099-Selh-i Cemaziyelahır 1102 4 Mart 1688-30 Mart 1691	150
26	29	Receb 1100-Evasıt-ı Cemaziyelahır 1104 Nisan/Mayıs 1689 – 16-26 Şubat 1693	134
27	30	Receb 1104-Evail-i Zilkade 1106 Mart/Nisan 1693 – 13-22 Haziran 1695	151
28	31	Ramazan 1107-Gurre-i Rebiulahır 1108 Nisan/Mayıs 1696-28 ekim 1696	77
29	32	Zilhicce 1108-Evasıt-ı Cemaziyelula 1109 Haziran/ Temmuz 1697 - 24 Kasım-4 Aralık 1697	79
30	33	8 Zilhicce 1109-20 Zilkade Çarşamba 1110 17 Haziran 1698-20 Mayıs 1699	101
31	34	Selh-i Safer 1110-Gurre-i Muharrem 1112 6 Eylül 1698-18 Haziran 1700	116
32	35	Safer 1112-Ramazan 1114 Temmuz/Ağustos 1700-Ocak/Şubat 1703	72
33	36	Rebiülevvel 1113-Ramazan 1118 Ağustos/Eylül 1701-Aralık 1706/Ocak 1707	97
34	37	Evasıt-ı Rebiülevvel 1115-Rebiulahır 1115 24 Temmuz-3 Ağustos 1703	80
35	38	Evasıt-ı Cemaziyelula 1116-Evahır-ı Safer 1117 ⁴⁴ 10-20 eylül 1704 – 13-22 Haziran 1705	61
36	40	20 Cemaziyelula 1118-24 Rebiülevvel 1119 30 Ağustos 1706-25 Haziran 1707	58
37	44	Evasıt-ı Rebiulahır 1123-Evasıt-ı Ramazan 1137 28 Mayıs-7 Haziran 1711 – 23 Mayıs-2 Haziran 1725	99
38	45	Evahır-ı Şaban 1125-20 Rebiulahır 1127 11-20 Eylül 1713-25 Nisan 1715	59
39	46	8 Cemaziyelula 1126-Muharrem 1128 22 Mayıs 1714-Aralık 1715-Ocak 1716	131
40	47	5 Zilhicce 1128-Gurre-i Ramazan 1130 20 Kasım 1716-29 Temmuz 1718	93
41	48	6 Muharrem 1128-Evail-i Cemaziyelahır 1137 1 ocak 1716 – 15-24 Şubat 1725	143
42	49	Gurre-i Muharrem 1132-Şevval 1132	104

⁴⁴ Baştaki vakıf kaydı “10 Zilhicce 1112” tarihli.

		14 Kasım 1719-Ağustos/Eylül 1720	
43	51	8 Cemaziyelula 1135-6 Şevval 1136 16 Mart 1723-28 Haziran 1724	66
44	52	Şaban 1136-Muharrem 1137 ⁴⁵ Nisan/Mayıs 1724-Eylül/Ekim 1724	37
45	53	Şaban 1138-Şevval 1140 Nisan/Mayıs 1726-Mayıs/Haziran 1728	93
46	54	Evahır-ı Zilkade 1138-17 Zilkade 1139 20-30 Temmuz 1726-6 Temmuz 1727	91
47	55	Evahır-ı Zilkade 1139-Gurre-i Cemaziyelula 1144 ⁴⁶ 9-19 Temmuz 1727-1 Kasım 1731	99
48	56	28 Şaban 1143-22 Rebiülahır 1146 8 Mart 1731-2 Ekim 1733	97
49	57	Ramazan 1144-14 Cemaziyelahır 1146 Şubat/Mart 1732-22 Kasım 1733	79
50	58	Gurre-i Cemaziyelula 1146-Şaban 1148 10 ekim 1733-Aralık 1735/Ocak 1736	99
51	59	Evasıt-ı Ramazan 1149-Safer 1150 12-22 Ocak 1737-14 Haziran 1737	45
52	60	Evasıt-ı Cemaziyelahır 1149-Rebiülevvel 1155 16-26 Ekim 1736-Mayıs/Haziran 1742	64
53	61	27 Zilhicce 1150-Evail-i Zilhicce 1152 17 Nisan 1738 – 29 Şubat-9 Mart 1740	91
54	62	9 Zilhicce 1150-Rebiülevvel 1155 30 Mart 1738-Mayıs/Haziran 1742	83
55	64	Evail-i Safer 1154-Receb 1156 18-27 Nisan 1741-Ağustos/Eylül 1743	81
56	65	Evahır-ı Rebiülevvel 1156-Evahır-ı Safer 1157 14-24 Mayıs 1743 – 4-13 Nisan 1744	41
57	66	Muharrem 1157-Cemaziyelahır 1158 15 Şubat-15 Mart 1744 – 1-29 Temmuz 1745	85
58	67	Muharrem 1157-Zilkade 1159 15 Şubat-15 Mart 1744 – 15 Kasım-14 Aralık 1746	94
59	68	Şevval 1157-Aher-i Şevval 1161 7 Kasım-5 Aralık 1744 – 13-22 Ekim 1748	76
60	71	1 Şaban 1161-Şaban 1168 ⁴⁷ 27 Temmuz 1748 – 13 Mayıs-10 Haziran 1755	97
61	72	9 Cemaziyelahır 1163-Evail-i Receb 1164 16 Mayıs 1750 – 26 Mayıs-4 Haziran 1751	82

⁴⁵ vr. 1b/1'de bir kayıt “Şaban 1137” tarihli.

⁴⁶ vr. 99b/1'de 1133 tarihli bir belge var.

⁴⁷ Ekseriya 1165'e kadar. vr. 1a/2'de 1171 tarihli bir belge var.

KIRIM HANLIĞI KADI SİCİLLERİ/II
(Kazalara ve Kadılara Göre)

<i>Def. No</i>	<i>Kaza</i>	<i>Kadı</i>	<i>Görev tarihi</i>
1	Gözleve (?)	1. Mahmud ibn Seydi el-Hızır Mustafa 2. Abdullah 3. Mehmed	1017-1022 - -
3a	Bahçesaray	Mustafa Efendi	Ramazan 1057
4	Bahçesaray	1. Murtaza bin Muzaffer 2. El-Hac Mehmed ibn el-Müftî Abdurrahman	Rebiülahır 1063 -
8	Bahçesaray	Murtaza Ali bin Ebussuud	1 Ramazan 1070
9	Bahçesaray	1. Abdülcemil bin Abdürrahim 2. İbrahim ibn eş-Şeyh Süleyman	1 Zilhicce 1075 (?)
11	Bahçesaray	Molla Abdurrahman	29 Şaban 1077
15	Bahçesaray	Mustafa ibn el-Hac Mehmed el-Kadiasker ibn Abdurrahman el-Müftî ibn Davud el-Kadiasker	1085/1086
16	Bahçesaray	Ahmed bin Receb	1082
18	Bahçesaray	Ahmed bin Receb	Receb 1083
20	Bahçesaray	İbrahim	30 Zilkade 1084
21	Bahçesaray	İbrahim	Rebiülahır 1087
22	Bahçesaray	İbrahim	Zilhicce 1087
24	Bahçesaray	Ebussuud bin Mahmud	Evail-i C.evvel 1088
25	Karasu	İbrahim	1 Ramazan 1094
27	Bahçesaray	Es-Seyyid Arif (Kadiasker)	29 Şaban 1096
28	Bahçesaray	1. Es-Seyyid Arif (Kadi) 2. Ahmed	1 C.evvel 1099 1100 (?)
30	Bahçesaray	Abdulfettah	Receb 1104
33	Karasu	El-Hac Abdullah	Evvelülrebiin 1110
34	Bahçesaray	Abdülcemil (Kadiasker)	Muharrem 1112 (?)
35	Bahçesaray	Ahmed	1114 (?)
36	Bahçesaray	1. El-Hac Şahbaz 2. Ahmed bin Ali	1115 (?)
38	Bahçesaray	1. Es-Seyyid Ebussuud Efendi 2. Es-Seyyid Abdurrahman	1116/1117 (?)
44	Bahçesaray	El-Hac Abdülhalim bin el-Hac Abdülkerim	Evasit-ı R.hır 1123
45	Bahçesaray	Abdullah ibn eş-Şeyh Ahmed (Kadiasker)	Evahir-ı Şaban 1125
47	Karasu	Abdülhalim bin Ali bin Mehmed	1128
48	Bahçesaray	Eş-Şeyh Abdullah Efendi (Kadiasker)	1 Muharrem 1128
49	Bahçesaray	Abdülatif bin Ömer (Kadiasker)	1 Muharrem 1132
51	Bahçesaray	Abdülatif bin Ömer (Kadiasker)	1 Receb 1135
52	Bahçesaray	Salih bin eş-Şeyh Feyzullah	Şaban 1136

53	Bahçesaray	Salih bin eş-Şeyh Feyzullah	Şaban 1138
55	Bahçesaray	1. Es-Seyyid Ebussuud Efendi 2. El-Hac Sinan (Kadiasker Fethullah Efendi)	1139/1140 (?)
56	Bahçesaray	Fethullah Efendi bin eş-Şeyh Abdurrahman Efendi (Kadiasker)	1143
57	Bahçesaray	1. Abdülğaffar bin Hasan 2. Es-Seyyid Andülhays bin es-Seyyid Abdurrahman	1144 (?) Şevval 1145
59	Bahçesaray	Fethullah Efendi	1149
60	Bahçesaray	1. Es-Seyyid Andülhays bin es-Seyyid Abdurrahman 2. Arif Mehmed bin Ahmed	1 Receb 1149 23 Ramazan 1149
61	Bahçesaray	Ebussuud Efendi	1151 (?)
62	Bahçesaray	Şeyhül-müftî Fethullah	9 Zilhicce 1150
64	Bahçesaray	Es-Seyyid Yahya	1154/1155 (?)
65	Karasu	1. İbrahim 2. Abdullah Efendi ibn Osman Efendi	1156 Şaban 1156
66	Bahçesaray-Karasu	1. Musa ibn eş-Şeyh Abdülveli Efendi 2. Osman	Evasıt-ı Muharrem 1157 1157
67	Bahçesaray	Musa ibn eş-Şeyh Abdülveli Efendi	Receb 1157
71	Bahçesaray	Kul Mehmed Efendi ibn Abdullah Efendi	1 Şaban 1161
72	Bahçesaray	Fethullah	9 C.evvel 1163

“NOTES ON THE KADI'S RECORDS IN THE CRIMEAN KHANATE”

Abstract

There exist around one hundred twenty notebooks of the Kadi records in St. Petersburg dating back to the Crimean Khanate. The microfilms/photos of some sixty one of these notebooks are also kept in the Ismail Gaspirali Library in Simferopol/Crimea. It is also interesting how these notebooks traveled from Crimea to Russia, the first appearance of their early research report, and in the early years of the 19th Century the rediscovery of these notebooks. On the other hand, these documents are so valuable as primary sources to shed light upon history of the Crimean Khanate between 1608 and 1751, and also that of the mutual relationship between the Ottoman State and the Crimean Khanate. The analysis of these documents will bring demographic situation, social-economic life, administrative-military system, palace and hanedan, and many other subjects into the light.

Keywords

Crimea, Crimean Khanate, Ser'iyye records, Kadi/Judge, Kadiasker, Bahcesaray, Gozleve, Karasu.

